

Jan Krzysztof Witczak
Poznań

Dwa oblicza historii WKP(b) — Władymir Iwanowicz Newski i biblia stalinizmu

Jest rzeczą jasną, iż rok 1938 dla dziejów historiografii ZSRR — stanowi cezurę ważną, by nie powiedzieć przełomową, zwłaszcza wtedy, gdy rozpatrujemy historię radzieckiej nauki historycznej do czasu odwilży zainaugurowanej przez Nikitę S. Chruszczowa w 1956 r.¹ Edycja *Krótkiego kursu historii WKP(b)* — zrazu na łamach prasy a później w postaci książkowej — oznaczała sfinalizowanie trwającego kilka lat procesu stalinizacji radzieckiego dziejopisarstwa, tzn. wtłoczenie tego dziejopisarstwa w tryby stalinowskich wyobrażeń o roli, zadaniach i praktycznym funkcjonowaniu tak historii jako dyscypliny, jak i zajmujących się jej uprawianiem, historyków. Naturalnie od razu trzeba zaznaczyć, iż *Krótki kurs* szczęśliwie nie oznaczał c a ł k o w i t e g o ubezwłasnowolnienia ani historiografii ani jej znakomitych, utalentowanych przedstawicieli (np.: B.D. Grekow, J.W. Tarle, J.W. Gotie, S.B. Wiesiołowski, S.W. Bachruszyn), którym przyszło kontynuować pracę naukową w warunkach stalinowskiego totalitaryzmu: niejako wbrew warunkom, wszechobecnej presji ideowo-politycznej tworzyli oni dzieła, jakie do dzisiaj są chlubą rosyjskiej refleksji historycznej.² W żaden sposób nie można niemniej bagatelizować określonego wpływu „Kursu” jaki bodaj najdotkliwiej dotknął obszaru historii najnowszej Rosji (II poł. XIX — początki XX

¹ Szerzej zob. Np.: Л.А. Сидорова, *Оттепель в исторической науке. Советская историография первого послесталинского десятилетия*, Москва 1997.

² Zob. np.: С.Б. Веселовский, *Село и деревня на Северо-Восточной Руси XVI века*, Москва 1936; Е.В. Тарле, *Нашествие Наполеона на Россию. 1812 год*, Москва 1938; Б.Д. Греков, *Феодальные отношения в Киевском государстве*, Москва-Ленинград 1935; Ю.В. Готьё, *Английские путешественники в Московском государстве в XVI веке*. Москва 1938; С.В. Бахрушин, *Промышленные предприятия русских торговых людей в XVII веке*, [w:] *Исторические записки*, Москва 1940, Т. 8.

stulecia), historii rosyjskiego ruchu rewolucyjnego i robotniczego i wreszcie — historii partii bolszewickiej, która w wyniku zwycięskiej rewolucji Lenina oraz jego zwolenników, zagwarantowała sobie rychło monopol władzy w byłym Imperium Romanowów.

Obecność rosyjskich³ i polskich⁴ prac wyczerpująco ukazujących genezę powstania *Krótkiego kursu*, jak również konsekwencje edycji syntezy (wraz z podkreśleniem cech stalinowskiego modelu historiografii) zwalnia właściwie autora tych słów od powtórzenia wniosków już od lat w literaturze przedmiotu przyjętych i jasno sformułowanych. „Kurs” stał się dowodem (naturalnie panującej na dobre w roku jego wydania) supremacji Stalina; zwycięstwem zafałszowanej wizji historii WKP(b), stworzonej na użytek dyktatora i przy jego bezpośrednim, nader twórczym udziale. Symboliczny początek owej ofensywy Stalin dał na łamach periodyku „Proletarskaja riwoliucja” (październik 1931 r.), gdzie w słynnym artykule przedstawił swój stosunek do warsztatowej pracy historyka⁵: ukazanie się „Kursu” oznaczało wypełnienie zadania wyznaczonego przezeń. Historycy partii funkcjonować odtąd mieli jak wyznawcy wiary, gdyż teraz ich rola sprowadzała się do przepisywania określonych akapitów stalinowskiej biblii, z dbałością o ścisłe zachowanie ich sensu.

Jak wszakże wiadomo stalinowska wersja historii WKP(b) była nie tylko wersją w najwyższym stopniu zakłamaną, ale także (z tej właśnie przyczyny) wersją najmniej zajmującą. Zanim w pełni mogło zatriumfować spojrzenie Stalina, z życia publicznego ZSRR musieli zniknąć ludzie pokroju M.A. Riutina⁶, D.B. Riazanowa⁷ czy W.I. Newskiego, którego wybranym koncepcjom i twórczości poświęcony jest ten niewielki artykuł. Sylwetka Władymira Iwanowicza Newskiego (właściwie: Feodosij Iwanowicz Kriwobokow), dziś prawie zapomniana pozwala z całą mocą skonstatować, iż badanie dziejów

³ Zob. np.: И.Л. Маньковская, Ю.П. Шарпапов, *Культ личности историко-партийная наука*. „Вопросы истории КПСС”, 1988, н. 5, с. 58 i n.; Н.Н. Маслов, *«Краткий курс истории ВКП(б)» — энциклопедия культа личности Сталина*. „Вопросы истории КПСС”, 1989, н. 2, с. 51 i n.; *История и сталинизм* [ред. А.Н. Мерцалов] Москва 1991.; М.В. Зеленов, И.В. Сталин в работе над «Кратким курсом ВКП (б)». „Вопросы истории”, 2002, н. 11 (с. 3 i n.), 12 (с. 3 i n.); 2003, н. 3 (с. 3 i n.), 4 (с. 3 i n.).

⁴ Zob. np.: A.F. Grabski, *Stalinowski model historiografii*, „Dzieje Najnowsze”, 1992, nr 3, s. 23 i n.; *idem*, *O krótkim kursie — niecałkiem krótko. Z problematyki filozofii dziejów stalinizmu*, „Archiwum Historii Myśli Politycznej”, 1993, III, s. 98 i n.; *idem*, *Dzieje historiografii*, wprowadzenie R. Stobiecki, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2003, s. 691 i n.

⁵ Zob. np.: J. Stalin, *Zagadnienia leninizmu*, KiW, Warszawa 1949, s. 356 i n.

⁶ Zob. А.М. Боршаговский, *Мартелян Рютин — социальный мыслитель*, „Вестник АН СССР”, 1991, н. 1. (с. 79 i n.), 2 (с. 95 i n.).

⁷ Zob. np.: Я.Т. Рокитянский, R. Müller, *Красный диссидент. Академик Д.Б. Рязанов: оппонент Ленина, жертва Сталина. Биографический очерк. Документы*, Москва 1996.

partii bolszewickiej (przez ściśle związanego z nią rewolucjonistę) mogło być i było poważną pracą naukową, nie zaś uprawianiem politycznej agitacji czy propagandy.

W.J. Newski nie otrzymał uniwersyteckiego wykształcenia historycznego (w r. 1897 rozpoczął studia na wydziale fizyczno-matematycznym Uniwersytetu Moskiewskiego, które ukończył ostatecznie w 1910 roku w Charkowie jako chemik)⁸, warto wszakże podkreślić, że tematyka historyczna fascynowała Newskiego już od wczesnej młodości, będąc swego rodzaju „rekompensatą za schematyzm i ograniczoność kursu gimnazjalnego”⁹. Zafascynowany dziełami W.G. Bielińskiego, N.A. Dobrolubowa czy N.G. Czernyszewskiego pierwsze kontakty z profesjonalnymi historykami (w tej liczbie z S.W. Bachruszynem, którego bronił później w czasach „sprawy akademickiej” 1921–1931 roku)¹⁰ nawiązał jeszcze w trakcie studiów. Po zwycięstwie rewolucji bolszewickiej objął stanowisko zastępcy Ludowego Komisarza ds. Transportu (na czele Komisariatu stanął wkrótce piastując ową funkcję do marca 1919 r.), został ponadto zastępcą Przewodniczącego WCIK, wreszcie (od lipca 1919 r.) rektorem komunistycznego uniwersytetu im. J.M. Swierdłowa, w którego powstaniu odgrywał jedną z decydujących ról.¹¹ Jako zdolnego publicystę i entuzjastę rewolucji skierowano go w roku 1921 do Piotrogradu, w celu koordynacji rozwoju placówki tamtejszej Komisji ds. Zebrania i Badania Materiałów do Historii Rewolucji Październikowej i Historii RKP (tzw. IST-partu). Wkrótce potem Newski otrzymał od swojego bezpośredniego zwierzchnika M.S. Olmińskiego zadanie stworzenia rozprawy poświęconej dziejom bolszewizmu przed rokiem 1905. W tym też okresie (jesień 1920 r.) rozpoczęła się niezwykle intensywna praca naukowo-badawcza Newskiego, która w pierwszym jej okresie postępowała równoległe do przyśpieszonej lecz owocnej edukacji historycznej; Newski podjął współpracę z S.F. Płatonowem, S.N. Wałkiem i A.A. Szyłowem, wybitnymi historykami i archiwistami o rodowodzie przedpaździernikowym i trzeba podkreślić, iż okazał się jednym z nielicznych historyków bolszewickich, którzy przeszli podobnie intensywne przygotowanie warsztatowe.¹² W przeciągu ok. 15 lat pracy naukowej,

⁸ Zob. np.: M.B. Зеленов, *Невский В.И.*, [w:] *Историческая наука в России в XX веке* (ред. Г.Д. Алексеева), Москва 1997, s. 369.

⁹ Zob.: Невский В.И., *Автобиография*, [w:] *Энциклопедический Словарь Русского библиографического Института Гранат* [Москва 1929 г.] т. 41, ч. 2, с. 74.

¹⁰ Zob. np.: M.B. Зеленов, *В.И. Невский и «Академическое дело»*, „Исторический архив”, 1995, н. 2, с. 203 i n.

¹¹ Zob. np.: В.И. Чесноков, *В.И. Невский как историк русского революционного движения*, [w:] *История и историки. Историография истории СССР*, Москва 1965, с. 371 i n.

¹² Zob. np.: M.B. Зеленов, *Невский В.И.*, [w:] *Историки России XVIII–XX веков* [ред. А.А. Чернобаев], Москва 1996, Вып. 3, с. 67.

jakie pozostały mu do tragicznej śmierci (został rozstrzelany 26 maja 1937 r.) napisał łącznie kilkaset szkiców, artykułów i rozpraw szerszego formatu, będąc redaktorem oraz inicjatorem edycji szeregu cennych zbiorów dokumentów i źródeł. Już w tym miejscu można dodać, że los wielu wspomnianych dzieł okazał się szczególnie dramatyczny: część z nich najprawdopodobniej zniszczono jeszcze w formie rękopisów; część poddawano drastycznym przedagowaniom wypaczając ich zasadniczą wymowę i treść; kolejną część spuścizny Newskiego umieszczono w zasobach specjalnych, odcinając od nich potencjalnego odbiorcę na całe dziesięciolecie.¹³ Łatwo odpowiedzieć na pytanie dlaczego tak się stało: Newski nader skrupulatnie podszedł do postawionego przed nim zadania — choć jego bolszewicko-marksistowskiego podejścia do rozpatrywanych zagadnień nie da się wykluczyć, nie sposób jednak mu zarzucić nieobiektywności bądź rażącej jednostronności. Historyk starał się faktycznie ujmować, rozpatrywać i analizować dzieje RKP w całej ich złożoności, co z gruntu i nadzwyczaj szybko naraziło go na wrogość a w konsekwencji na ataki ze strony kierownictwa IST-partu (przede wszystkim wspomnianego M.S. Olmińskiego, który doprowadził ostatecznie do usunięcia historyka z Komisji oraz cenzury jego prac).

Oprócz systematycznej pracy nad syntetycznym ujęciem dziejów partii uczony napisał kilkanaście interesujących szkiców, głównie publikowanych na łamach poważanego czasopisma „Krasnaja lietopis”, które redagował i współtworzył. Szkice owe wyróżniają się nie tylko bogactwem literackiego języka oraz jasnością formy, ale także rozpiętością cytowanych materiałów, będąc praktycznie do dzisiaj szczególnie ważnym źródłem do badań rosyjskiego ruchu rewolucyjnego i pierwszej rewolucji rosyjskiej.¹⁴ W latach 1921–1923 badacz prowadził też zajęcia i seminaria w wielu ówczesnych placówkach naukowo-dydaktycznych, w tym — w Instytucie Czerwonej Profesury.

Wydarzeniem, delikatnie mówiąc, chłodno przyjętym przez niektórych przywódców bolszewickich stało się opublikowanie pierwszej części monumentalnego *Zarysu historii RKP* (1924 r.), który stanowił zarazem pierwszą tak szeroką próbę opisanie dziejów rodzimego ruchu rewolucyjnego, a jednocześnie niewątpliwym popis erudycji Newskiego.¹⁵ Rozprawa (licząca 40 arkuszy drukarskich) została przez autora podzielona na 4 główne części: 1) „Słowo

¹³ *Ibidem*. Brzmi to nieomal paradoksalnie, lecz to właśnie Newski apelował do swych studentów (jeszcze w progu lat 30. XX w.) by nie ufali bezkrytycznie publikowanym stenogramom ze zjazdów i konferencji partyjnych. Szerzej zob.: М.В. Зеленев, *Аппарат СК РКП(б) — ВКП(б), цензура и историческая наука в 1920-ые годы*, Нижний Новгород 2000, s. 325, 326.

¹⁴ Zob.: М.В. Зеленев, *Невский В.И.*, [w:] *Историки России. Биографии* [ред. А.А. Чернобаев], Москва 2001, s. 559.

¹⁵ Zob.: М.В. Зеленев, *Концепция рожденная в борьбе (историко-партийное творчество В.И. Невского)*, „Вопросы истории КПСС”, 1991, н. 8, с. 121 i n.

wstępne”, w którym badacz rozpatrywał proces formowania się klasy robotniczej w Rosji na tle rozwoju przemysłu (i ruchu robotniczego) dając zwięzłą charakterystykę myśli rewolucyjnej rosyjskiej od dekabrystów do narodników; 2) 11 rozdziałów, w jakich ujęto etapy rozwoju rodzimego środowiska socjaldemokratycznego od lat 70. XIX w. do 1898 r. (z pierwszym, mińskim zjazdem socjaldemokracji włącznie); 3) historiograficzna analiza literatury źródłowej, komentarz metodologiczny oraz pełna bibliografia źródeł cytowanych; 4) aneksy obszernie szczegółowo ukazujące panoramę tworzonych na obszarze Rosji kółek i organizacji socjaldemokratycznych (marksistowskich). Co niemniej ważne, Newski ukazywał historię ruchu rewolucyjnego — tak w ośrodkach centralnych jak też na prowincji — poprzez losy indywidualne jego uczestników i bohaterów, co pozwoliło ukazać bynajmniej nie tylko jednostki oraz wydarzenia pierwszoplanowe.¹⁶ W rezultacie powstało dzieło naukowe, które historykom typowo „partyjnej” orientacji (Olmiński, M.N. Liadow, A.S. Bubnow) trudno było zaakceptować. Decydujący wpływ na generalnie nieprzychylną ocenę syntezy miało oczywiście stanowisko naczelnego gremium partyjnego: Stalin wraz ze swymi zwolennikami ochrzcił ją wprost mianem książki „nieodpowiadającej celom” dla realizacji, których powinny powstawać prace zajmujące się historią ruchu komunistycznego i partii RKP(b). Za Andrzejem F. Grabskim wypada powtórzyć, iż już wówczas dostrzec można załączki zgubnego *summa summarum* procesu stalinizacji historiografii, jaki rozpoczęto od „obszaru najbardziej drażliwego pod względem politycznym”¹⁷. Praca Newskiego ujrzała światło dzienne w momencie wzmożonej walki z Trockim i jego stronnikami, na jej kartach natomiast działalność faktycznego twórcy Armii Czerwonej i jednego z bolszewickich filarów wojny domowej (zgodnie z prawdą) przedstawiono obszernie. Nawiasem mówiąc (także w zgodzie z faktycznym stanem rzeczy) imię Stalina wspomniano ledwie dwukrotnie przy okazji omawiania historii komórek socjaldemokracji na Kaukazie — w rozpatrywanym chronologicznie okresie. Dla przymierzającego się do politycznych rozgrywek i wewnętrzzpartyjnych batalii Stalina był to aż nadto wystarczający powód do dyskredytacji rozprawy. Identycznie reagował Olmiński, który praktycznie zerwawszy wszelkie stosunki z Newskim nazwał „Zarys” „mieszaniną antybolszewickich błędów”, od tego też czasu systematycznie domagał się wspomnianego już usunięcia Władimira Iwanowicza ze struktur IST-partu (co nastąpiło w konsekwencji u. prognozy 1925 r.).

¹⁶ Zob. nader odbiegająca od stalinowskiej szkoły falsyfikacji *Historia RPK(b)* pióra Newskiego, doczekała się niedawno nowej edycji. В. Невский, *История РКП(б). Краткий очерк*, СПб 2009.

¹⁷ Zob.: A.F. Grabski, *op. cit.*, s. 673.

W istocie rzeczy był to dopiero początek inscenizowanej odgórnie „izolacji” rzekomo szkodliwych prac Newskiego. W 1925 r. wstrzymano przygotowywane przezeń do druku tom dokumentów i wspomnień świadków wydarzeń „Rewolucja proletariacka nad Donem w roku 1905” (posiłkując się zastrzeżeniami Olmińskiego, który zarzucił badaczowi „nieprawidłową interpretację myśli W.J. Lenina” oraz „nazbyt szerokie cytowanie mieńszewickiej »Iskry«”). Nigdy nie ukazała się ponadto druga część imponującego rozmiarem „Słownika socjaldemokracji rosyjskiej”, nad jakim Newski pracował wspólnie z innymi uczonymi; przyczyny należy upatrywać w przygotowaniu biogramów działaczy zarówno bolszewickich, jak też mieńszewickich, ci ostatni z kolei w połowie lat dwudziestych zostali już ochrzczeni mianem „wrogów ludu”. Druku nie doczekał również zbiór „Zdraycy i prowokatorzy”, który zapewne okazałby się niemałym wydarzeniem, ukazywał związki określonych działaczy rewolucyjnych z carską policją polityczną (ochroną). Szczególnie dotkliwą stratą wydaje się fakt wspomnianego, prawdopodobnego zniszczenia rękopisów wymienionych prac; tragiczny w swej wymowie los spotkał również całą drugą część „Zarysu historii RKP” (18 arkuszy drukarskich) mającą w precyzyjny sposób zilustrować dzieje partii w latach 1898–1903 (tj. pomiędzy I a II zjazdem), w tym ideową batalię wewnątrzpartyjną. Można tylko przypuszczać jak dalece drobiazgowo analizy autora tekstu kłóciły się z coraz natarczywiej lansowaną, zakłamywaną wersją dziejów RKP — skoro w rezultacie nie zachowały się one nawet w przepastnych zasobach specjalnych.¹⁸

Jesienią 1925 r. udało się wszakże Newskiemu doprowadzić do druku *Krótkiego zarysu historii RKP(b)*, w charakterze podręcznika. Autor wprowadził w nim równoległą periodyzację dla dziejów ojczyznej socjaldemokracji i dziejów bolszewizmu: przełom XIX i XX stulecia (1898–1903) w opinii historyka odznaczał się rozprzestrzenianiem oportunistów wewnątrz ruchu robotniczego, jak również przejściem od formalnej organizacji partii ku realnemu jej ukonstytuowaniu na II Zjeździe. Lata 1903–1905 wypełniła wewnątrzpartyjna walka oraz dążenia zmierzające do organizacyjnego i ideowego sformułowania „profilu” bolszewickiego. Objęła ona wydarzenia pierwszej rewolucji rosyjskiej (pogłębiającej dominację tradycji bolszewickiej nad mieńszewicką) i dobę wojenną (1914–1917), kiedy bolszewicy funkcjonowali już w ramach oddzielnej partii politycznej.¹⁹

W 1925 r. Newski rozpoczął pracę w Wszechzwiązkowej Bibliotece im. W.J. Lenina w Moskwie na stanowisku dyrektora (warto nadmienić, iż zdążył położyć wielkie zasługi w jej rozbudowie), wbrew warunkom kontynuował

¹⁸ Szerzej o ich instytucji zob. np.: М.В. Зеленов, *Спец-хран и историческая наука в Советской России в 1920–1930-е годы*, „Отечественная история”, 2000, н. 2, с. 126 і n.

¹⁹ Szerzej zob. np.: А.И. Спиридович, *История большевизма в России от возникновения до захвата власти (1883–1903–1917)*, Москва 2007, с. 224 і n.

niemniej możliwe wolne od partyjnej koniunktury wysiłki naukowo-badawcze. Jako przykład może posłużyć przygotowany przezeń rok wcześniej tom dokumentów poświęconych powstaniu na pancerniku Potiomkin (1905 r.), poprzedzony jego wyczerpującym słowem wstępnym — który szczęśliwie doczekał się edycji²⁰, mimo że badacz wykorzystywał materiały niepożądane z perspektywy kierownictwa IST-partu (w tym źródła mieńszewickie, eserowskie a nawet anarchistyczne). Wiadomo także, iż napisał cały szereg pomniejszych artykułów i szkiców, z których wiele zniszczono w późniejszych latach²¹; najwyraźniej bezpowrotnie przepadła także rozprawa dotycząca dziejów rosyjskiej myśli społecznej w XIX stuleciu. W efekcie publikowano sporadycznie różne wersje różnych tekstów Newskiego, uzasadniając tą praktykę jego „bezsportnym komunistycznym światopoglądem i niekłamnym rewolucyjnym entuzjazmem”²². Mogło to wszakże udać się tylko czasowo: nieskłonny do pokornej reedukacji i usłużnego modelowania własnej sylwetki w duchu stalinizmu historyk dość prędko zamanifestował swój osobisty sprzeciw względem szerzących się wokół praktyk deifikacji panującego dyktatora.

22 stycznia 1935 r. na łamach „Prawdy” ukazał się artykuł „Genialny wódz”, w którym Newski z zachwytem wypowiadając się o Leninie, ani słowem nie zająknął się o jego następcy. W panujących podówczas realiach podobny krok oznaczał samobójstwo polityczne, nader poważne naruszenie niepisanej, choć konsekwentnie egzekwowanej partyjnej etykiety. Nie był to wreszcie pierwszy przypadek rażącej niesubordynacji uczonego-rewolucjonisty; pomijając bezspornie kluczową sprawę jego niedopuszczalnie obiektywnych i krytycznych publikacji o pretendującej do rangi nieomyślności, partii — już wcześniej Newski najpewniej naraził się Stalinowi, występując otwarcie przeciwko projektowi wyburzenia Kremlowskiego Monastynu Woźniesieńskiego.²³

Na stosowną reakcję ze strony władz nie trzeba było czekać długo: decyzją Komitetu Kontroli partii wykluczono pośpiesznie Newskiego z jej szeregów a 19 lutego 1935 r. — nastąpiło naturalne w takim wypadku aresztowanie.

²⁰ Zob.: В.И. Невский, *Рабочее движение в Одессе в 1905 году и восстание на броненосце «Князь Потёмкин-Таврический»*, [w:] Восстание на «Потёмкине». Воспоминания, материалы и документы (ред. В.И. Невский), Москва-Петроград 1924, с. 3-33.

²¹ Zob. np.: М.В. Зеленов, *Невский В.И.*, [w:] Историки России..., Москва 2001, с. 563. Niektóre zostały zachowane; zob. np.: В.И. Невский, *Объективные условия эволюции народничества (реконструкция промышленности и рабочего движения 80-х годов)*, [w:] История пролетариата СССР, Москва 1930, Сб. 1. с. 39-89.

²² Zob. np.: *Труды Первой Всесоюзной конференции историков-марксистов*, Москва 1930, Т. 1, с. 91.

²³ Zob.: Л.В. Гапченко, *Архив В.И. Невского*, [w:] Записки Отдела рукописей Государственной библиотеки им. В.И. Ленина, Москва 1967, Выпуск 29.

Pośmiertna rehabilitacja miała miejsce w samych początkach „odwilży”: w czerwcu 1955 r. przywrócono Newskiemu godność kolejno w porządku sądowym i partyjnym. W następnych latach pojawiały się szkice poświęcone dokonaniom oraz osobowości badacza²⁴, poza wyjątkami²⁵ nie wniosły jednak zasadniczo nowych faktów, pozwalających zilustrować ledwie naszkicowaną, powyżej, walkę niezłomnego funkcjonariusza partyjnego z samą instytucją tejże partii — na rzecz stworzenia możliwie kompletnego obrazu historycznego jej samej. Z naturalnych skądinąd przyczyn postać Newskiego zredukowano do poziomu postaci „entuzjazmu bezkrytycznego” pomijając milczeniem cały potężny dramatyzm jego zmagania o prawdę i rzetelność.

Jak powiedziano na wstępie galeria portretów podobnych bolszewickich entuzjastów rewolucji, zmagających się heroicznie z procesem swoistej degrengolady idei „lepszego świata”²⁶ bynajmniej nie kończy się na samym Newskim czy Riutin. Wydaje się, iż przybliżenie biografii takich uczonych i polityków jak np. Riazanow pozwoliłoby w sposób niestereotypowy i zniuansowny spojrzeć na zagadnienie i zjawisko bolszewików i bolszewizmu w historii, uwypuklić bynajmniej niejednorodny ich wymiar.

Two Faces of History of CPSU(B) — V.J. Nevsky and Bible of the Stalinism

by Jan Krzysztof Witczak

A b s t r a c t

The edition of the *The History of CPSU(B). Short course* — in the press at first, and later in book form — marked the completion of lasting several years process of stalinization of Soviet historiography, i.e. of inlay of this historiography into Stalinist mode of notions of role, tasks and practical functioning of both history as a discipline and practice of dealing with it, and historians. Existing Russian and Polish works, both fully reveal the origins of the “Short course”, as well as the consequences of its publication, and highlight the features of the Stalinist model of historiography.

However, as everyone knows, the Stalinist version of history CPSU(B) was not only the most hypocritical version, but also (for this reason) the least engaging one. Before Stalin’s point of view could take full triumph, people like M.A. Riutin, D.B. Riazanow or V.J. Nevsky had to disappear from Soviet public sphere. This text is devoted to selected concepts and works of the latter.

K e y w o r d s : V.J. Nevsky, Soviet historiography, Stalinism, *The History of CPSU(B)*.

---

²⁴ Zob. np.: В.И. Чесноков, *Борьба В.И. Невского за марксизм*, „Вопросы философии”, 1965, н. 9, с. 132 i n.; А.Т. Василев, *Невский В.И. — к 90-летию со дня рождения*, „Вопросы истории КПСС”, 1966, н. 5, с. 100 i n.

²⁵ Zob. np.: Л.В. Гапochko, *Невский В.И.*, „История СССР”, 1967, н. 1, с. 109-110.

²⁶ Ze znakomitych, klasycznych, literackich publikacji na ten temat zob. A. Koestler, *Ciemność w południe*, przeł. T. Terlecki, Warszawa 1990.